

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ
POLİS AKADEMİYASI**

“DİO-DA XÜSUSİ TEXNİKA” KAFEDRASI

**“DAXİLİ İŞLƏR ORQANLARINDA XÜSUSİ TEXNİKA”
FƏN N İ Ü Z R Ə**

Nüsxə №

M Ü H A Z İ R Ə

**Mövzu № 12. «Daxili işlər orqanlarında istifadə
olunan operativ müşahidə cihazları»**

Tərtib etdi: Kafedranın rəisi,
polis polkovnik-leytenantı

Əjdər Quliyev

**Vaxt - 4 saat
Müh. - 2 saat
TəC. - 2 saat**

**Mühazirənin mətni kafedra iclasında müzakirə olunmuş və təsdiq
edilmişdir.**

Protokol № « »

2012-ci il

B A K I 2 0 1 2

PLAN

Giriş

1. Operativ müşahidə vasitələri haqqında anlayış və daxili işlər orqanlarının əməliyyat-xidməti fəaliyyətində onların rolu.
2. Mexaniki-optik Cihazlar və elektron-optik müşahidə vasitələri, onların vəzifəsi, quruluşu, taktiki-texniki xüsusiyyətləri və tətbiq olunma qaydaları.

Nəticə

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. Azərbaycan Respublikasının «ƏAF haqqında» Qanunu. Bakı-1999. Maddə 10, I-Ci hissə 9, 10 bəndlər; 4(1), 8, 9, 10 hissələr; maddə 16, 3 bənd.
2. Azərbaycan Respublikası CPM. Bakı-2006. Maddələr: 148, 177, 214, 236, 445.
3. M.X.Cəfərov «DİO-da xüsusi texnika». Dərslik. Bakı-2004, səh.213-224
4. M.X.Cəfərov, Ə.İ.Quliyev “Əməliyyat texnikasının tətbiqi zamanı tərtib olunan sənədlərin nümunələri”. Metodik göstəriş. Bakı-1998.
5. Ə.Quliyev «DİO-da xüsusi texnika». «Albom-sxem». Bakı-2008.

GİRİŞ

Məlumdur ki, daxili işlər orqanları Cinayətkarlığa qarşı mübarizədə müxtəlif növlü əməliyyat-axtarış tədbiri keçirirlər və bu zaman müxtəlif növ texniki vasitələrdən istifadə olunur. Bir qayda olaraq bu texniki vasitələrin tətbiqi Baş Cinayət-Axtarış və Narkotiklərlə Mübarizə İdarəsinin əməkdaşlarına həvalə olunur. Bəzi hallarda isə, əməliyyat-axtarış tədbiri keçirən zaman texniki vasitələrin tətbiq olunmasına Kriminalistik Təhqiqatlar İdarəsinin əməkdaşları Cəlb olunur və bu zaman onlar öz işində “ƏAF haqqında” AR Qanununu və bu qanundan irəli gələn sənədləri əsas tuturlar.

Texniki vasitələrin əməliyyat-axtarış fəaliyyətində tətbiqi, ancaq Cinayətkarlığa qarşı mübarizə məqsədilə, dövlətin, Cəmiyyətin, Cinayətkar ünsürlərdən müdafiəsini və eləcə də vətəndaşların hüquq və azadlığını təmin etmək məqsədilə istifadə olunur.

Bilmək lazımdır ki, texniki vasitələrin əməliyyat-axtarış fəaliyyətində tətbiqi tam məxfi həyata keçirilir və alınmış nəticələr ancaq Cinayətkarların axtarışı, Cinayətin xəbərdar edilməsi, gizlənmiş Cinayətkarların axtarışı məqsədi üçün istifadə olunur. Belə məlumatların başqa təşkilatlara, dövlət orqanlarına, müəssisələrinə verilməsi qadağandır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, texniki vasitələrin tətbiqi ilə əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsi qərarı bu tədbirin keçirilməsi üçün Cavabdeh olan şəxs, əməliyyat işçisi tərəfindən qəbul olunur.

Əgər tədbirin keçirilməsində mütəxəssis iştirak edərsə, bu zaman onların verdikləri arayış və digər sənədlər yalnız əməliyyat materiallarına tikilir.

İndi isə konkret olaraq, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyat keçirilməsi zamanı konkret olaraq istifadə olunan qaranlıqda görmə Cihazlarının işi, tətbiqi və tətbiqinin hüquqi əsasları, taktiki-texniki xüsusiyyətləri və s. ilə bir qədər geniş tanış olaq.

SUAL 1. Operativ müşahidə vasitələri haqqında anlayış və daxili işlər orqanlarının əməliyyat-xidməti fəaliyyətində onların rolu.

Məlumdur ki, insan ətrafda baş verən hadisələr haqqında məlumatın təxminən 90 %-ni göz vasitəsilə alır. Ancaq, əlavə olaraq xüsusi texniki vasitələrdən istifadə olunması məlumatların aşkar olunmasına və onların qeydiyyatına imkan yaradır. Ona görə, daxili işlər orqanlarının təcrübəsində operativ müşahidə vasitələri şübhəli şəxslərin görüşünə, əşyaların verilməsi və alınması faktlarına, eləcə də oğurluq malların obyektədən çıxarılmasına, nəqliyyat vasitələrinə yükün doldurulub-boşaldılmasına və s. nəzarət etmək üçün istifadə olunur. Bəzən ayrı-ayrı obyektlərə, binalara, sahələrə qapalı tikililərə və qurğulara, nəqliyyat vasitələrinə və s. müşahidə aparmaq lazım gəlir.

Belə əməliyyat tədbirlərinin gündüz keçirilməsi heç bir çətinlik törətmir, çünki bu zaman konspirativ tədbirlər tətbiq etməklə, müxtəlif növ mexaniki optik Cihazlardan (binokllardan, baxış borularından, optik nişangahlardan, uzunfokslu obyektivlərdən və s.) istifadə etmək olar.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin axşam vaxtlarında və ya tam qaranlıq otaqlarda keçirilməsi isə məsələnin həllini çətinləşdirir. Çünki qaranlıqda baş verən Cinayətlərin qarşısının alınması və açılması üçün, ona taktiki Cəhətdən başqa Cür yanaşmağı, əlavə güc və vasitələrin Cəlb olunmasını tələb edir. Bəzi hallarda isə xüsusi hazırlanmış Cihazlardan istifadə etməklə, əməliyyat işçilərini maraqlandıran obyektlərdə tədbirlər keçirib səmərəli nəticələr əldə etmək olar.

Belə Cihazlara isə daxili işlər orqanlarının əməliyyat-axtarış fəaliyyətində istifadə olunan qaranlıqda müşahidə vasitələrini misal göstərmək olar.

Hərbi işlərdə bu cür cihazları qaranlıqda görmə cihazları, elmi-texniki ədəbiyyatlarda isə onları elektron-optik çevirici qurğular adlandırırlar.

Qaranlıqda görmə cihazlarının yaranma tarixinə qısa nəzər salaq.

Dünyanın silahlı qüvvələrində və hüquq-mühafizə orqanlarında görmə Cihazlarından istifadə olunmasına 60-cı illərdən başlanmışdır. Burada obyektlərin müşahidə olunması, güclü infra-qırmızı şüaların tətbiq olunmasını tələb edirdi. Sistem ölçü etibarlı ilə böyük idi, yaxın məsafəyə müşahidə aparılırdı və şüaların yayılan tərəf asanlıqla müşahidə olunurdu.

70-ci illərin əvvəllərində isə infra-qırmızı şüalarla işləyən kiçik ölçülü qaranlıqda müşahidə cihazları meydana gəldi. İlk dəfə ay və yaxud ulduz işığının düşdüyü obyektədən əks olunmasının gücləndirilməsi prinsipinə əsasən işləyən amerikalı sistemi (Starlight Scope) oldu.

Bu sistem yalnız yaxın məsafəyə müşahidə aparmaq imkanı verdi, dumanlı və çiskinli havada isə müşahidə aparmaq mümkün deyildir, obyektivə ön tərəfdən işıq şüası düşdükdə optik sistem yanıb sıradan çıxırdı. Elektron-optik sistemin təkmilləşdirilməsi bir neçə mərhələ keçmişdir. Əvvəlcə çoxkanallı çevirici qurğu meydana gəlmişdir. Burada elektronlar, linzalar və fosforlu ekran vasitəsilə ardıcıl olaraq gücləndirilirdi və okulyar vasitəsilə müşahidə olunurdu. Bu sistem ilk nəsəl adlandırılırdı və onlara misal olaraq "NSP-2", "PPN-1", "PPN-2" tipli cihazları göstərmək olardı. Belə cihazlarda görmənin aydınlığını artırmaq üçün əlavə işıqlandırma lampalarından istifadə olunurdu.

İkinci nəsəl cihazlarda mikrokanallı lövhələrdən istifadə olunurdu ki, bunun da vəzifəsi cərəyanın məhdudlaşdırılmasından və təsvirin səpələnməsinin qarşısını almaqdan ibarətdir. Bu lövhə həm də elektronların çoxaldılması funksiyasını yerinə yetirir. Cihaz vasitəsilə çox da böyük olmayan əşyaları, hətta tutqun havada 400-500 metr məsafədən aşkar etmək olar.

İkinci nəsəl cihazlar nisbətən kiçik ölçüyə və az çəkiyə malik olurlar (məsələn, "NN-5", "Links-10M-01", "Links-120" və s.).

Hazırda üçüncü nəsli qaranlıqda görmə cihazlarından istifadə olunur. Bu cihazlar yalnız görünən işıq şüalarına deyil, hətta geniş diapazonlu infra-qırmızı şüalara qarşı həssasdır və eyni zamanda alınmış təsvirin müəyyən qədər aydınlığını və keyfiyyətinin yüksək olmasını təmin edir.

Bu sinfə aid olan texniki vasitələr, hətta ən zəif işıqlanma zamanı müşahidə aparmağa imkan verir.

“Links-20” tipli müşahidə cihazının (III nəsli) şəffaf işıqlanmaya qarşı mühafizə qurğusu vardır.

Rusiya Federasiyasında “Turn” firmasının istehsalı olan “Sİ Links” tipli qaranlıqda müşahidə cihazının və su altında görmək üçün istifadə olunan lazer televiziya sisteminin daxili işlər orqanları üçün böyük əhəmiyyəti vardır. “Sİ Links” tipli televiziya sisteminin vəzifəsi, qaranlıq zamanı hərəkətdə olan və olmayan obyektləri aşkar etməkdən və yaxud da onlara müşahidə aparmaqdan ibarətdir. Sistem tam qaranlıqda (ay və ulduz olmayan zaman) yalnız obyektlərin müşahidəsini deyil, həm də onlara qədər olan məsafəni təyin edir.

Qaranlıqda görmə cihazları taktiki-texniki imkanlarına və quruluşuna görə, demək olar ki, bir-birinə yaxındır. Onlar yalnız kompleləşməsinə və tətbiq olunma şəraitinə görə fərqlənirlər.

Məsələn, “NV-312 S” tipli qaranlıqda görmə Cihazı gecə vaxtlarında zəif işıqlandırılmış şəraitdə obyektlərə müşahidə aparmaq üçün istifadə olunur.

Cihaz həm də fotoapartla komplektləşdirilir və bu da qaranlıqda obyektlərin sənədləşdirilməsi üçün istifadə oluna bilər.

Operativ müşahidə vasitələri daxili işlər orqanlarının əməliyyat aparatları tərəfindən qaranlıq şəraitdə əsasən aşağıdakı əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı istifadə olunur:

- nəzarətdə və ya təhqiqatda olan əxslərin görüşlərini müşahidə edən zaman;

- oğurluq malların obyektdən çıxarılması, yüklənməsi və boşaldılması faktlarını müşahidə edən zaman;
- israfçılığa qarşı mübarizə tədbiri keçirən zaman;
- mənzillərdə, zirzəmilərdə, çardaqlarda və s. yerlərdə əməliyyat abxışı aparan zaman;
- tez-tez öz yerlərini dəyişən cinayətkarların və avaraların gizləndikləri yerləri aşkar etmək üçün reydlər keçirən zaman;
- parkların, bağların, meşəliklərin, çardak və zirzəmilərin cinayətkar ünsürlərdən təmizlənməsi zamanı;
- siahılı cinayətkarların tutulması zamanı əməliyyat tədbirlərinin keçirilməsi üçün və s.

Qaranlıqda görmə cihazlarının üstün cəhətlərindən biri ondan ibarətdir ki, Cinayətkarların özlərinin gözləmədiyi bir şəraitdə onların tutulmasına imkan verir, yəni praktiki olaraq onlar müqavimət göstərə bilmir və eləcə də qaçmaq imkanına malik olmurlar.

Qaranlıqda tədbir keçirən zaman operativ müşahidə vasitələrindən müxtəlif xidmət sahəsinin əməkdaşları istifadə edə bilirlər.

Qaranlıqda görmə cihazları həm də kriminalistik təhqiqat bölmələrində infra-qırmızı şüaların vasitəsilə boya və mürəkkəb ilə pozulmuş yazıların (mətnlərin), pozulub və yenidən yazılmış yazıların, əlavə edilmiş yazıların və başqa saxtalaşdırılmış sənədlərin kriminalistik tədqiqatında istifadə olunur.

Əlbəttə, qaranlıqda görmə cihazlarının daxili işlər orqanlarının fəaliyyətindəki rolu, imkanları, qeyd olunanlarla tamamlanmır. Onların tətbiq olunma sahələri getdikcə genişlənir. Məsələn, yanğından mühafizə bölmələrinin əməkdaşlarının hadisə zamanı güclü tüstü şəraitində yanğının qarşısını alması və insanların xilas edilməsi üçün, bu Cihazlardan istifadə etməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Qaranlıqda görmə Cihazları həm də obyektlərin mühafizəsi məqsədləri üçün də istifadə edilir.

Qaranlıqda görmə Cihazının tətbiq olunmasının səmərəsi əməliyyat-axtarış tədbirlərinin aparıldığı konkret şəraitdən və faktların nəzərə alınmasından çox asılıdır.

Belə faktorlara aşağıdakılar aiddir:

- Cihazın tətbiq olunduğu şərait;
- müşahidə olunan obyektin xarakteri;
- həll olunaCaq məsələ üçün Cihazın tətbiqində vəzifə və məqsəd;
- tətbiq olunan Cihazın taktiki-texniki xüsusiyyətləri və başqaları.

Daxili işlər orqanlarının əməliyyat-axtarış fəaliyyətində operativ müşahidə vasitələrinin tətbiqinin hüquqi əsasını “ƏAF haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10-Cu maddəsinin 1-Ci hissəsinin 8, 4 bəndləri, 4, 8, 9, 10-Cu hissələr və Qanundan irəli gələn sənədlər təşkil edir.

Qanunun 10-Cu maddəsinin 8-Ci bəndinə əsasən əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektləri, binaların, o Cümlədən yaşayış binalarının, habelə qapalı tikililərin, qurğuların, torpaq sahələrinin, nəqliyyat vasitələrinin və digər obyektlərin müşahidəsini və eləCə də insanların güdülməsi tədbirini həyata keçirə bilərlər.

Eyni zamanda həmin maddənin 8, 9, 10-cu bəndlərinə əsasən bu Qanunla müvəkkil edilməmiş fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən əməliyyat-axtarış tədbirlərinin aparılması, habelə gizli qaydada informasiya alınması üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi və digər texniki vasitələrdən istifadə olunması qadağandır. Həm də gizli informasiya alınması üçün nəzərdə tutulmuş texniki vasitələrin əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə müvəkkil edilməmiş fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən işlənilməsi, istehsalı, satışı, alınması, ölkəyə gətirilməsi və ölkədən çıxarılması Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı DİN tərəfindən müəyyən olunmuş qaydada lisenziyalaşdırılmalıdır. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, gizli informasiya alınması üçün nəzərdə tutulmuş

texniki vasitələrin növləri Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Operativ müşahidə vasitələrini tətbiq etməklə aparılan əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələri Cinayət prosesual qanunvericiliyinə uyğun olaraq yoxlanıldıqdan sonra həmin Cinayət işində sübut kimi istifadə oluna bilər. Alınmış məlumatlar keçirilən tədbirlərin məqsədlərinə uyğun olmadıqda onların aşkar edilməsi və ya fiziki şəxslərin əleyhinə istifadə edilməsi qadağandır (“ƏAF haqqında” AR Qanunu 16 maddə).

Operativ müşahidə vasitələrinin köməyi ilə şəxs haqqında əldə edilmiş məlumat açıqlandıqda həmin şəxs bu məlumatın qanunsuz əldə edilməyinə və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsində xüsusi texnikanın tətbiqinə icazə alınmasına əsaslanaraq ifadələrindən imtina və məhkəməyə şikayət edə bilər.

Belə vəziyyətdə məhkəmə əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin qanuniliyini araşdırıb mübahisəli məlumatların qanuni yolla əldə edilməsini və ya hüquqi baxımdan qüvvəsiz hesab olunmasını elan edir. Bu Qanunun tələblərinə riayət olunmadan əldə edilmiş məlumatlar dərhal məhv edilməlidir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, hər hansı Cinayətin törədilməsi ilə bağlı əməliyyat-axtarış tədbirləri nəticəsində əldə edilmiş məlumatlarla tanış olmaq hüququ məlumatların mənbəyini açıqlamamaq şərti ilə yalnız həmin Cinayət işi üzrə istintaqı aparan şəxsə, prokurora və ya məhkəməyə verilir (“ƏAF haqqında” AR Qanunu, maddə 16).

Operativ müşahidə vasitələrinin əməliyyat-axtarış fəaliyyətində tətbiq olunma taktikasının ən mühüm momentlərindən biri, keçirilən tədbirin məxfiçiliyinin təmin olunmasıdır. Onların tətbiq olunmasının taktiki xüsusiyyətlərindən biri də, müşahidənin kim tərəfindən aparılmasıdır. Adətən yoxlanılan və təhqiqatda olan obyektin müşahidəsi əməliyyat aparatının əməkdaşları tərəfindən aparılır. Ancaq bu əməliyyatın yerinə yetirilməsi Kriminalistik Təhqiqatlar İdarəsinin əməkdaşları və Cihazın tətbiq

olunmasına Cavabdeh olan şəxs tərəfindən də aparıla bilər. Hər bir konkret halda tədbirin keçirilməsi üçün təşəbbüsü olan şəxs, operativ müşahidə vasitələrindən (xüsusi ilə qaranlıqda görmə Cihazlarından) istifadə edilməsinin taktiki fəndlərini və taktiki-texniki xüsusiyyətlərini bilməlidir. O, qaranlıqda görmə cihazlarının saxlanmasına və ondan istifadə zamanı məxfiçilik qaydalarına əməl olunmasına məsuliyyət daşıyır.

Daxili işlər orqanlarının əməliyyat-axtarış fəaliyyətində keçmiş SSRİ məkanında istehsal olunan müxtəlif növlü qaranlıqda görmə Cihazlarından istifadə olunur: S-70, S-270, NSPU-1, NSP-1, PNR-1, PNB-57, TBN-57 və s.

Bununla yanaşı qaranlıqda görmə Cihazlarına misal olaraq uzaq xaricdə istehsal olunan qaranlıqda görmə Cihazlarını da göstərmək olar: “LYNX-10 M”, “DARKOS-NSP 1 /2/-4”, “DARKOS-NSP 3-5”, “DARKOS-NS /1”, “DARKOS-NGB /1”, “DARKOS-NGPB /1” və s.

Bu Cihazlar iki qrupa bölünürlər: aktiv və passiv.

Aktiv Cihazlar o Cihazlardır ki, onların özündə infra-qırmızı şüaların mənbəyi var. Bu Cihazların üstün Cəhəti ondan ibarətdir ki, onları həm qapalı yerlərdə (zirzəmilərdə, çardaqlarda, mənzillərdə və s.), həm də çöl şəraitində tətbiq etmək olar.

İnfracırmızı şüa mənbəyi olmayan cihazlar isə passiv cihazlar ancaq çöl şəraitində tətbiq olunur və onlar ulduzdan və aydan aldıkları infracırmızı şüaların hesabına işləyir. Belə cihazları bağlı otaqlarda tətbiq etmək olmaz.

Qeyd etmək lazımdır ki, daxili işlər orqanlarının əməliyyat-axtarış fəaliyyətində, operativ müşahidə vasitələrinin tətbiqinə dair təlimata əsaslanaraq, əməliyyat işçiləri həmin cihazların tətbiq olunmasının nəticələri haqqında birbaşa rəisinin adına arayış yazır və həmin arayışda müşahidə etmənin yerini, vaxtını və müşahidə olunan obyektləri, onların hərəkətlərini göstərir. Eyni zamanda, alınan nəticənin hansı məqsədlər

üçün istifadə olunması barədə öz təkliflərini verirlər. Arayış cinayət işinə tikilmir və yalnız əməliyyat-axtarış uçotuna əlavə olunur.

İslah-əmək müəssisələrində isə məhbusların davranışına gizli müşahidə zamanı, operativ müşahidə vasitələrinin tətbiqinin nəticələri haqqında arayış tərtib olunmur və müəssisənin növbətçisinə şifahi məruzə edilir.

SUAL 2. Mexaniki-optik cihazlar və elektron-optik müşahidə vasitələri, onların vəzifəsi, quruluşu, taktiki-texniki xüsusiyyətləri və tətbiq olunma qaydaları.

Daxili işlər orqanlarının əməliyyat-xidməti fəaliyyətində müxtəlif növlü operativ müşahidə vasitələrindən istifadə olunur. İş prinsipinə görə bu Cihazları aşağıdakı dörd qrupa bölmək olar:

- optik – mexaniki;
- optik – elektron;
- optik endoskoplar;
- televiziya qurğuları.

Optik-mexaniki Cihazların vəzifəsi, günün axşam və gündüz vaxtlarında örtük arxasından maraq doğuran obyektlərə məsafədən müşahidə aparmaqdan ibarətdir. Bu sinfə daxil olan müşahidə vasitələrini aşağıdakı qruplarda birləşdirmək olar:

- binokllar, baxış boruları, teleskoplar, optik nişangahlar. Bu Cihazların başlıca xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar müşahidə olunan obyektləri məşabət etibarilə böyüdür və ona qədər olan məsafəni təyin etməyə imkan verir;

- qapının deşiyindən (gözlükdən) otağın daxilinə nəzarəti tamamlamaq üçün invertorlar;

- obyektə birtərəfli müşahidə aparmaq üçün istifadə olunan yarımsəffaf güzgü;

- optik linzalar sistemində birləşdirilmiş, uzunfokuslu obyektivlər;

- çətin keçilən yerlərə (mebellər arasındakı boşluqlara, tüstü bacalarına, tikinti konstruksiyalarına, nəqliyyat vasitələrinə və s.) baxmaq imkanı verən güzgülü baxış dəsti

Optik-mexaniki cihazların bəzilərinin texniki xüsusiyyətləri aşağıdakı Cədvəldə qeyd olunmuşdur:

Daxili işlər orqanlarının əməliyyat-axtarış fəaliyyətində tətbiq olunan qaranlıqda görmə cihazları iki qrupa bölünür: aktiv və passiv.

Aktiv cihazlar, özlərində infraqırmızı şüaların mənbəyi olması ilə fərqlənirlər. Bu cihazların üstün cəhəti ondan ibarətdir ki, onları istənilən şəraitdə (mənzillərdə, zirzəmilərdə, çardaqlarda, ambarlarda və eləcə də çöl şəraitində) istifadə etmək olar.

Aktiv müşahidə vasitələrinə "S-270" tipli cihazı misal göstərmək olar.

Infraqırmızı şüa mənbəyi olmayan cihazlar isə kənar işıq mənbəyi (zəif də olsa) olduqda tətbiq oluna bilər. Belə işıq mənbəyinə, aysız gecədəki ulduzu misal göstərmək olar. Odur ki, bu cihazlar passiv cihazlar adlanır. Onları bağlı və qaranlıq otaqlarda tətbiq etmək mümkün deyildir. Belə Cihazlara misal olaraq "S-70", "NSPU-1", "NSP-1", "PNR-1", "PNV-57" və s. tipli Cihazları göstərmək olar.

İndi isə qaranlıqda müşahidə cihazlarının bəzilərinin vəzifəsi, ümumi quruluşu, taktiki-texniki xüsusiyyətləri və iş prinsipi qaydaları ilə tanış olaq.

S-270 cihazı-daxili işlər orqanları üçün xüsusi hazırlanmış gəzdirilən monokulyar cihaz olub, qaranlıqda müşahidə üçün istifadə olunur. Bu cihaz vasitəsilə hərəkət edən və etməyən obyektlər 120 m məsafədən müşahidə aparmaq olar, daha doğrusu həmin məsafədən nəqliyyat vasitələrinin növünü müəyyənləşdirmək, 80 m məsafədən insanların hərəkətlərini, onların əllərində olan iri həcmli əşyaları, 50-60 m məsafədən isə əvvəldən məlum olan əlamətlərinə (bədən quruluşuna, boyuna, geyim formasına, hərəkətinə, görünən şikəstlik əlamətinə) görə adamları tanımaq olar. cihaz 35 m məsafədən adamları sifətinə görə müəyyən etmək, nəqliyyat vasitələrinin isə dövlət nömrə nişanını oxumaq olar.

S-270 cihazının özündə infra-qırmızı şüaların mənbəyi olduğuna görə onu aktiv cihaz adlandırırlar, ona görə də onu həm otaq daxilində (çardaqlarda, zirzəmilərdə və həm də çöl şəraitində, meşədə, sahədə, küçələrdə) tətbiq etmək olar.

Cihazın işçi tərkibi aşağıdakı hissələrdən ibarətdir:

- baxış qurğusu;
- infra-qırmızı şüaların mənbəyi;

- akkumlyator qida bloku.

cihazın ümumi çəkisi 2,7 kq-dır.

Baxış qurğusu elektron-optik çeviriCi qurğu olub, obyektivdən, optik çeviriCidən və okulyardan ibarətdir. Cihazın gövdə hissəsində yüksək gərginlik blokunun elementlərini və qida blokunu yerləşdirmək üçün yuva vardır. Cihazda tənzimlənməyən obyektivdən istifadə olunur (yəni birdəfəlik 10 m-dən “00” qədər fokus məsafəsinə tənzimlənilib).

Okulyar, operatorun görmə qabiliyyətindən asılı olaraq “ ± 4 ” dioptriyaya köklənə bilər. Obyektivə yandan düşən işığın, qarın, yağışın qarşısını almaq üçün kölgəlikdən istifadə edilir. Baxış qurğusunun qidalandırılması RS-8 Ciyəsini tipli elementdən (iki ədəd) 2,7 v gərginlik vasitəsi ilə həyata keçirilir. Bu iki elementdən təşkil olunmuş batareyaya Cihazın fasiləsiz işini (baxış qurğusunun) 40-50 saat müddətində təmin edir.

İnfra-qırmızı şüa mənbəyinin vəzifəsi, baxış qurğusundan görünən obyektləri və sahəni infra-qırmızı şüalarla işıqlandırmaqdan ibarətdir. Şüa mənbəyi gösdədən və dəstəkdən ibarətdir. Cihazın gövdə hissəsində İKF-1 (infra-qırmızı fara) tipli lampa-fəner yerləşdirilmiş və üzəri açılıb-bağlana bilən İKS-1 (infra-qırmızı süzgəC) tipli işıq süzgəci ilə örtülmüşdür. Işıq süzgəCi infra-qırmızı şüaları buraxır, görünən şüaları isə tamamilə sındırır. Şüa mənbəyinin işləyib-ışləməməsinə nəzarət etmək üçün gövdənin yuxarı hissəsində balaCa gözlük nəzərdə tutulmuş, üzəri isə göy rəngli şüşə ilə örtülmüşdür.

Şüa mənbəyinin dəstəyində isə dövrəni qoub-açmaq üçün açar və qida bloku ilə birləşdirmək üçün kabel vardır.

Cihazın qida bloku plastmas qutuda yerləşdirilmiş və öz aralarında ardıcıl birləşdirilmiş üç ədəd “SS-25” (gümüş-sink) tipli akkumlyatordan ibarətdir. Tam doldurulmuş akkumlyator batareyası şüa mənbəyinin fasiləsiz işini 4 saat müddətində təmin edir.

Cihazı işə hazırlamaq üçün əsas hissələri biri-biri ilə quraşdırmaq, qida elementini yerləşdirmək və Cihazın qabiliyyətini yoxlamaq lazımdır. Onun sazlığı, daha doğrusu işləyib-ışləməməsi, elektrik dövrəsi qoşulduqdan sonra okulyardan müşahidə aparan zaman elektron-optik çeviriCi qurğunun daxilində anodun (ekranın) işıqlanması ilə müəyyən edilir. Şüa mənbəyinin işləməsi isə, onun üzərində olan nəzarət gözlüyünün (nöqtə boyda) göy rəngdə işıqlanması ilə müəyyən olunur.

Əməliyyat tədbirinin keçirilməsi zamanı akkumulyator blokunu birləşdirən kabelin təsadüfən açılıb düşməməsi üçün bərkidiCi sanCaqdan istifadə edilir.

Eyni zamanda işıq süzgeCinin də təsadüfən açılmasına qarşı diqqətli olmaq tələb olunur, çünki bunların hər biri əməliyyat tədbirinin pozulmasına səbəb ola bilər. Bilmək lazımdır ki, qar, yağış, çiskin müşahidə aparmaq üçün maniyə törədə bilər, amma, tədbiri tam poza bilməz. Bu zaman obyektin görünmə məsafəsi müəyyən qədər azalır.

Qaranlıqda görmə cihazlarının növündən asılı olmayaraq meşədə, parklarda, bağlarda istifadəsi də bir qədər çətinləşir, çünki ağaCların şaxələri və kökü təsvirin keyfiyyətini bir qədər aşağı salır. Nəzərə almaq lazımdır ki, təsvirin keyfiyyətinə qida blokunun zəif olmasında müəyyən təsiri vardır. Elektrik enerjisinin qənaətlə sərf olunması üçün (baxış qurğusunda) qurğunun elektrik dövrəsinin o vaxta qədər qoşulu saxlamaq lazımdır ki, elektron-optik çeviriCədə olan ekran tam işıqlansın və müşahidə etdiyimiz obyektin təsviri aydın alınsın. Qoşqu düyməsini buraxdıqdan sonra, müşahidə olunan obyektin təsviri ekran üzərində 5-10 dəqiqə qalır. Obyektin görünməsi bir qədər zəiflədikdə həmin proses bir daha təkrar olunur.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı “S-270” Cihazından səmərəli istifadə olunması üçün müşahidənin fasiləsiz aparılması tələb olunur. Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, infra-qırmızı şüalar görünən işığa çevrilə bilər. Yəni infra-qırmızı şüalar qızdırıCı

xüsusiyyətə malik olduğundan, infra-qırmızı süzgeç közərə bilər. Belə halların qarşısını almaq üçün hər 30 dəqiqədən çox olmayaraq müddətdən sonra qısa fasilə vermək lazımdır.

Cihazda infra-qırmızı şüaların süzgecini açıb-bağlamaq, yəni lazım gəldikdə infra-qırmızı şüalardan görünən işığa keçmək olur.

Bu fəndin işlədilməsi bir qayda olaraq, qanun pozucularına güclü psixoloji təsir gətirir və əksər hallarda onlar tutulan məqamda müqavimət göstərə bilmirlər və qaçmağada cəhd etmirlər.

Qaranlıqda görmə cihazı ilə işləyən zaman, onun obyektivini şəffaf işıq mənbəyinə tərəf yönəltmək məsləhət görünür. Təsadüfən belə hal olarsa, obyektivini yana çevirmək, yaxud da cihazı söndürmək lazımdır.

Cihaz işləyən zaman yaxın məsafədən onun fənaşına baxmaq məsləhət görünür, çünki infra-qırmızı şüalar gözün görmə qabiliyyətinə mənfi təsir göstərir.

Qaranlıqda müşahidə zamanı, görünən obyektin açıq hissəsi tutqun, əksinə tutqun hissəsi isə açıq rəngdə görsənir. Lakin bunların heç biri ətraf mühitə uyğunlaşmağa maneçilik törətmir. Həm də həmin sahədə əvvəldən məşq keçirilmiş olsa, daha yaxşı nəticə verir.

S-70 tipli Cihaz özünün xarici görünüşünə görə S-270 tipli cihazın baxış borusunu xatırladır. Bu Cihaz vasitəsilə əsasən pozulmuş yazıların, izlərin, ştrixlərin və s. aşkar etmək üçün istifadə olunur.

Bu cihazın özünün infra-qırmızı şüalarının mənbəyi yoxdur. Cihazı qaranlıqda istifadə etmək üçün kənar infra-qırmızı şüa mənbəyindən istifadə etmək və yaxud da "S-270" tipli Cihazla birlikdə istifadə etmək lazımdır. Əgər əməliyyat qrupunun iştirakçılarının hadisə yerini müşahidə etmək imkanı vardır. Bu zaman "S-70" tipli Cihazla müşahidə məsafəsi təxminən 60 metrə qədər olur.

Cihazın qidalanması iki ədəd D-0,25 tipli akkumulyator batareyasından 2,7 volt gərginliklə həyata keçirilir. Bir dəst tam doldurulmuş batareyaya Cihazın fasiləsiz işini 6-8 saat müddətində təmin edir. Çəkisi 370 qramdır.

“S-70” Cihazı şəbəkədən 220/127 volt dəyişən gərginliklə də işləyir. Bu zaman İKF-1 bloku, həm də akkumlyator batareyasını qidalandırmaq üçün istifadə olunur. İKF-1 bloku, həm də akkumlyator batareyasını qidalandırmaq üçün istifadə olunur.

Təcrübədə tez-tez “NSPU-1” tipli qaranlıqda görmə Cihazından istifadə olunur. Bu Cihaz optik çıxışda işığı avtomatik tənzimləmə imkanına malikdir ki, bu da əgər elektron-optik qurğuya təsadüfən birbaşa güclü işıq düşərsə, onun sıradan çıxmasının qarşısını alır.

“NSPU-1”-də dəyişdirilən iıq süzgeçləri yoxdur. Cihazın qidalanması 2 NKBN-1,5 tipli akkumlyator batareyasından və yaxud da üç ədəd ardıcıl birləşdirilmiş RS-83 (civə-sink) tipli akkumlyatordan qidalanır. Bir dəst akkumlyator batareyası cihazın fasiləsiz işini 6-8 saat müddətində təmin edir.

Daxili işlər orqanlarının işində “NSPU” tipli Cihazlar açıq şəraitdə və geniş ərazidə müxtəlif əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı qaranlıqda müşahidə aparmaq üçün istifadə olunur. Cihazın özünün infra-qırmızı şüalarının mənbəyi olmadığına görə onu qapalı yerlərdə istifadə etmək mümkün deyildir. Cihaz infra-qırmızı şüanı aydan və yaxud da ulduzdan götürür.

Hava şəraitindən asılı olaraq (göydə ayın və ulduzun olmasından) cihaz vasitəsilə 400-600 m məsafəyə müşahidə aparmaq olar.

Çəkisi 2,8 kq-dır.

GeCə atəş açmaq üçün istifadə olunan “NSP-1” tipli Cihaz qaranlıqda 250 m məsafəyə müşahidə etməyə imkan verir. Sahəni görmə bucağı 8° , böyütməsi isə 2,2 dəfədir.

Cihazın tərkib hissəsi elektron optik-çevirici qurğudan, infra-qırmızı şüa mənbəyindən və qida blokundan ibarətdir. Dəstənin ümumi çəkisi 7,7 kq-dır. Cihaz “SS-25” (gümüş-sink) akkumlyatorundan 5,5 v gərginliklə qidalanır və onun fasiləsiz işini 4 saat müddətində təmin edir.

“NSP-1” hərbi Cihaz olmasına baxmayaraq DİO-da “S-270” tipli Cihaz kimi istifadə oluna bilər.

“PNR-1” Cihazı hərbidə geCə işlərinin yerinə yetirilməsi üçün istifadə olunur. Cihazın obyektini görmə bucağı 38° , qaranlıqda müşahidə məsafəsi isə 60 metrdir.

Cihazın tərkib hissəsi infra-qırmızı şüa mənbəyindən, elektron-optik çevirici qurğudan və qida blokundan ibarətdir. Cihaz 3 KN-10 tipli akkumulyator batareyasından 3,5 volt gərginlikdən qidalanır və bir dəst akkumulyator batareyası Cihazın fasiləsiz işini 8 saat müddətində təmin edir.

Cihazdan istifadə zamanı qida bloku kəmərlə vasitəsilə operatorun belinə bağlanır.

İşçi komplektinin çəkisi 5,5 kq-dır.

Bu Cihaz daxili işlər orqanlarının işində binalara, tikililərə, mənzillərə baxış və eləCə də reydlər və digər tədbirlər keçirən zaman istifadə oluna bilər.

“PNV-57” tipli Cihazın vəzifəsi geCə vaxtı nəqliyyat vasitələrinin işığını maskalamaqla idarə etməkdən ibarətdir. Cihazın obyektini görmə bucağı 30° , görmə məsafəsi isə 100 m-ə qədərdir.

Cihaz nəqliyyatda olan akkumulyator batareyasından 12 V, yaxud da 27 volt daimi gərginlikdən qidalanır. İnfra-qırmızı şüaların mənbəyi kimi avtomaşının fənərlərinin optik elementlərindən istifadə olunur. Burada rəngsiz şüaları yayın şüşə infra-qırmızı şüaların süzgəci ilə əvəz olunur. cihazın çəkisi 2,5 kq-dır.

Daxili işlər orqanlarının fəaliyyətində bu cihaz yalnız nəqliyyat vasitələrinin qaranlıqda idarə olunması üçün deyil, həm də qapalı postlardan müşahidə və digər əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün istifadə olunur.

Optik endoskoplar ətraf mühitdə yerləşən obyektlərə və çətin keçilən yerlərə birbaşa nəzarət etmək üçün istifadə olunan vasitələrdir.

Endoskop, bir qayda olaraq təsviri formalaşdırmaq üçün obyektivdən, təsviri köçürmə sistemindən və okulyardan ibarət optik qurğudur.

Hazırda təCrübədə “Vulkan-1”, “Vulkan-2”, “Vulkan-3”, “Vulkan-4” tipli Cihazlardan istifadə olunur.

Bunlar bir-birindən əsasən yüklənən hissənin uzunluğu ilə fərqlənirlər. Məsələn, “Vulkan-1”-də işıqötürən hissə bərk, “Vulkan-2”-də isə elastik olur. Yüklənən hissənin uzunluğu 400 mm-dir. “Vulkan-3”-də yüklənən hissə 1000 mm, “Vulkan-4” də isə 2700 mm-dir. “Vulkan-3”-ün qidalanması 12 volt sabit cərəyan mənbəyindən, yaxudda 220 volt dəyişən cərəyan mənbəyindən həyata keçirilir.

Endoskoplar hətta, nəqliyyat vasitələrinin bağlı yerlərinə (benzin qabına, qapılarına, lanceronlarına və s.) baxmaq üçün özünü daha yaxşı doğruldu.

Müxtəlif növ hüquqpozmaları ilə mübarizədə televiziya sistemləri mühüm rol oynayır və dövlət strukturlarında, kommersiya müəssisələrində, bankların təhlükəsizlik xidmətlərində girişə (daxil olmaya) nəzarət məqsədilə, tətbiqi günü-gündən daha geniş vüsət alır.

Daxili işlər orqanlarında ən çox tətbiq olunan “qapalı televiziya sistemləri” dir ki, onlarında əsas elementləri aşağıdakılardır:

- ötürücü televiziya kamerası;
- kommutasiya qurğusu;
- əks etdirmə qurğusu (monitor);
- sənədləşdirmə qurğusu;
- televiziya siqnallarını ötürmə xətləri.

Nəzərə almaq lazımdır ki, televiziya müşahidə sisteminin ən perspektiv variantı, onun idarə olunmasının komputer vasitəsilə həyata keçirilməsidir. Bu zaman müşahidə sisteminin idarə olunması üçün hazırlanmış proqram, çoxməqsədli məsələlərin həllinə görə sadə olmalıdır.

İlk növbədə kompüter müşahidə sisteminə aid olan bütün əməliyyatlar mərkəzləşdirilməlidir.

Hazırda daxili işlər orqanlarında tam qaranlıq mühitdə ən yüksək təsviri keyfiyyətilə və imkanları ilə fərqlənən ikinci nəsil qaranlıqda görmə cihazlarından da istifadə olunur. Onlardan bəzilərinin quruluşu və texniki imkanları ilə tanış olaq.

“LINKS-10 M” (LYNX-10 M) günün qaranlıq vaxtı müşahidə aparmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu Cihaz yalnız polis orqanlarında deyil, həm də sahilə, dənizdə, təhlükəsizlik xidmətlərində, ov işlərində və digər sahələrdə də tam qaranlıqda istifadə oluna bilər.

Cihaz bir sıra xüsusiyyətlərinə görə əvvəlki nəsildən fərqlənir:

- tətbiqinin sadəliyinə;
- aydınlığının avtomatik tənzimlənməsinə;
- Cihazı əldə saxlamaq üçün kəmərin münasibliyi;
- Cihazın iki ədəd batareyadan qidalanması;
- yüksək etibarlılığı;
- təsadüfə güclü işıqdan müdafiəsi;
- gövdəsinin aliminumdan hazırlanması və s.

Cihazın texniki imkanları aşağıdakı kimidir:

- obyektin müşahidə bucağı -	13 ⁰ ;
- obyektivin fokus məsafəsi -	80 mm;
- obyektivin nisbi dəyişi -	1: 1,5;
- dioptiriya tənzimlənməsi -	± 4 qədər;
- tələb etdiyi cərəyan -	4,5 ma;
- tələb olunan lazer işıqlanması -	130 ma;
- lazer şüalanmasının gücü -	18-20 mvt;
- çəkisi -	2 kq

Odlu silahlardan gecə atəş açmaq üçün təcrübədə “DARKOS-NSP 1/2/-4”; “DARKOS NSP-3-5” tipli cihazların vəzifəsi ay və ulduzdan aldığı infra-qırmızı şüaların hesabına günün qaranlıq vaxtında atəş açmaqdan və müşahidə aparmaqdan ibarətdir.

Cihazların texniki xüsusiyyətləri aşağıdakı kimidir:

- işığın, ayın və ulduzun görmə məsafəsi, m	350	400	500
- obyektə görə bucağı	8 ⁰	8 ⁰	6 ⁰
- obyektin böyütməsi	4 ^x	4 ^x	5 ^x
- qida mənbəyi, volt	1,5	1,5	1,5
- fasiləsiz işləmə müddəti, saat	10	10	10
- çəkisi, kq	0,95	1,3	1,5

“DARKOS” firmasının istehsalı olan bir sıra digər qaranlıqda müşahidə cihazları ilə tanılaraq:

“DARKOS-NGB/1”, gözlük olub (oçki), şlem-maskaya münasib olaraq bərkidilir. Gözlük binokl kimi istifadə edilir. Ona görə Cihaz, uzunfokuslu dəyişən obyektə təchiz olunur ki, bu da öz növbəsində obyektin böyüdülməsinə və ona qədər olan məsafənin artmasına imkan verir.

	NGB/1	NGB/2-3,2
Böyütmə imkanı	1 dəfə	3,2 dəfə
Obyektə görə bucağı	40 ⁰	15 ⁰
Gözə görə tənzimləmə	± 5 dptr	± 5 dptr
Obyektə görə görmə məsafəsi	200 m	400 m
Bir dəst batareyadan	12 saat	12 saat.
İşləmə müddəti. çəkisi	0,52 kq	0,9 kq

“DARKOS-NGPB/1” tipli profesional müşahidə və sürücülük cihazı, yüksək keyfiyyətli qaranlıqda görmə binoklu olmaqla, elektron-optik çeviricinin bazasında infra-qırmızı şüalarla təchiz olunmuşdur.

“DARKOS-NGPB/2”-nəqliyyat vasitəsilə gecə gəzintisi, dəniz və çaylarda tədbir keçirən zaman, astronomik tədqiqatlar üçün istifadə olunan binokuldur. Cihaz nəm buraxmayan gövdədən hazırlanır.

Hər iki cihazın texniki xüsusiyyətləri ilə tanış olaq:

	NGPB/1	NGPB 2
- böyütməsi, dəfə	1	1
- sahəni görmə bucağı	40 ⁰	40 ⁰
- obyektə tanıma məsafəsi, metr	200	200
- çəkisi, qram	500	800
- qida mənbəyi, volt	2-3	2,5-3,0
- gözə görə köklənməsi, dioptriya	± 5	± 4
- qida mənbəyindən fasiləsiz işləmə müddəti, saat	10-20	24
- normal işləmə temperaturu, dərəcə (C ⁰)	40+40	-

N Ə T İ C Ə

Əlbəttə tanış olduğumuz qaranlıqda görmə, daha doğrusu operativ müşahidə vasitələri daxili işlər orqanlarının işində istifadə olunan Cihazların yalnız müəyyən hissəsidir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, istismar zamanı qaranlıqda müşahidə vasitələrindən düzgün istifadə etmək lazımdır. Belə ki, Cihazları zərbələrdən və təkanlardan qorumaq və onları təmiz saxlamaq lazımdır. Cihazları gündüz vaxtı qoşmaq, onları şəffaf işıq mənbəyinə yönəltmək olmaz, bu Cür hərəkətlər Cihazın tez xarab olub, sıradan çıxmasına səbəb olur.

Mühazirəyə yekun vuraraq, bir daha qeyd etmək lazımdır ki, qaranlıqda müşahidə vasitələri əməliyyat-marağı loğuran şəxslərə, onların hərəkətlərinə müşahidə aparmaq və eləcə də otaqlara və yerlərə qaranlıq vaxtı baxış keçirmək üçün istifadə olunur.

Tədbir zamanı Cihazın tətbiq olunmasının məxfiliyini və eləcə də tətbiqinin təşkilini təmin etmək, tədbirin keçirilməsi üçün məsul olan əməkdaşın (əməliyyat işçisinin) üzərinə düşür. Qaranlıqda müşahidə vasitələrinin tətbiqi, Cihazların tətbiqi üzrə “məqbul” vermiş və müəyyən qədər təcrübəsi olan əməliyyat işçilərinə həvalə olunur. Cihazın başqa şəxslərə verilməsi qadağandır.

Qaranlıqda müşahidə vasitələrinin tətbiqi aşağıdakı yerlərdən aparılmalıdır:

- həmin yerdə əməliyyat işçisi tədbirin sonuna qədər görünməməlidir, yəni özünü biruzə verməməlidir;
- müşahidə olunan obyektin hər bir hərəkətini görmək, izləmək mümkün olsun;
- Cinayətkarların tutulması üçün (lazım olrsa) imkan yaransın.

Qeyd etmək lazımdır ki, Cihaz vasitəsilə müşahidə apararkən, müşahidə olunan obyektin rəngi və aydınlığı, gündüz görünmə rəngindən seçilir. Ona görə də Cihazın tətbiqi üçün müəyyən verdiş tələb edir. Müşahidə olunan obyekt Cihazın görmə sahəsinin mərkəzində olmalıdır.